

Matematická analýza 2

Posloupnosti a řady funkcí

Martin Bohata

Katedra matematiky
FEL ČVUT v Praze
martin.bohata@fel.cvut.cz

Posloupnost funkcí – motivace

Příklad

Pro každé $k \in \mathbb{N}$ je dána úloha

$$x''(t) = k\chi_{[0, \frac{1}{k}]}(t), \quad x(0) = x'(0) = 0.$$

- Pravá strana rovnice udává sílu působící na bodovou částici v čase t .
- Celkový impulz síly je vždy 1 nezávisle na k !
- Řešení zadané úlohy je

$$x_k(t) = \frac{k}{2}t^2\chi_{[0, \frac{1}{k}]}(t) + \left(t - \frac{1}{2k}\right)\chi_{(\frac{1}{k}, +\infty)}(t).$$

- Co se stane, když $k \rightarrow +\infty$? Pro každé $t \in \mathbb{R}$ pevné dostaneme

$$\lim_{k \rightarrow +\infty} x_k(t) = \max\{0, t\}.$$

- Zajímavost: pro každou spojitou funkci $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ platí

$$\lim_{k \rightarrow +\infty} \int_{-\infty}^{+\infty} f(t)k\chi_{[0, \frac{1}{k}]}(t) dt = f(0).$$

Posloupnost funkcí

Nechť $D \subseteq \mathbb{R}^n$ a $f_k : D \rightarrow \mathbb{R}$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Posloupnost $(f_k)_{k=1}^{+\infty}$ se nazve **posloupnost funkcí na D** .

Definice (bodová konvergence)

Ať $D \subseteq \mathbb{R}^n$, $M \subseteq D$ a $f : M \rightarrow \mathbb{R}$. Řekneme, že posloupnost $(f_k)_{k=1}^{+\infty}$ funkcí na D **konverguje bodově k f na M** , jestliže pro každé $\mathbf{x} \in M$ je

$$\lim_{k \rightarrow +\infty} f_k(\mathbf{x}) = f(\mathbf{x}).$$

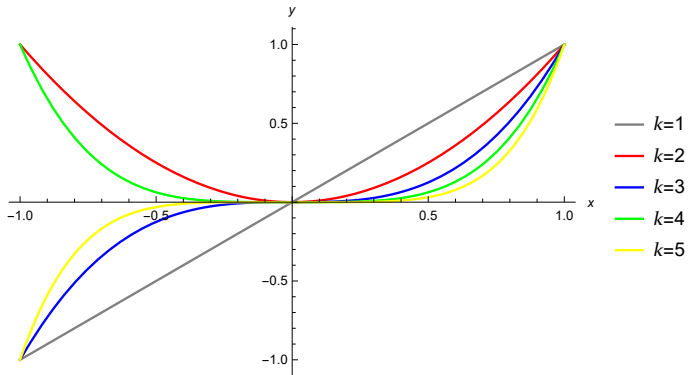
Terminologie a značení:

- $f_k \rightarrow f$ na M ... $(f_k)_{k=1}^{+\infty}$ konverguje bodově k f na M .
- $(f_k)_{k=1}^{+\infty}$ **konverguje bodově na M** ... existuje $f : M \rightarrow \mathbb{R}$ tak, že $f_k \rightarrow f$ na M .

Posloupnost funkcí

Příklad

Nechť $f_k(x) = x^k$, $x \in \mathbb{R}$. Potom $f_k \rightarrow f$ na $(-1, 1]$, kde $f(x) = 0$ pro každé $x \in (-1, 1)$ a $f(1) = 1$.

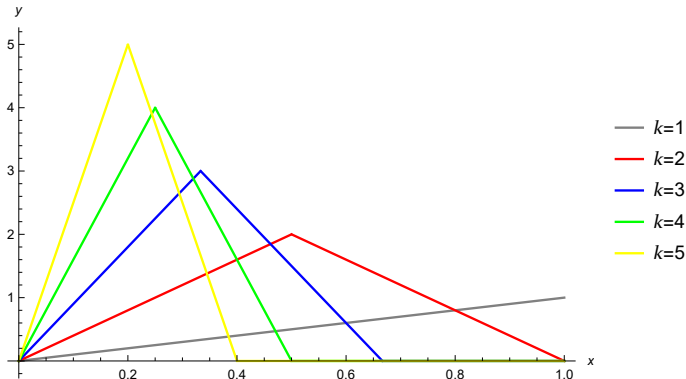

Bodová limita posloupnosti funkcí nemusí zachovávat důležité vlastnosti (např. spojitost)! Tento fakt motivuje zavedení jiných pojmů konvergence.

Posloupnost funkcí

Příklad

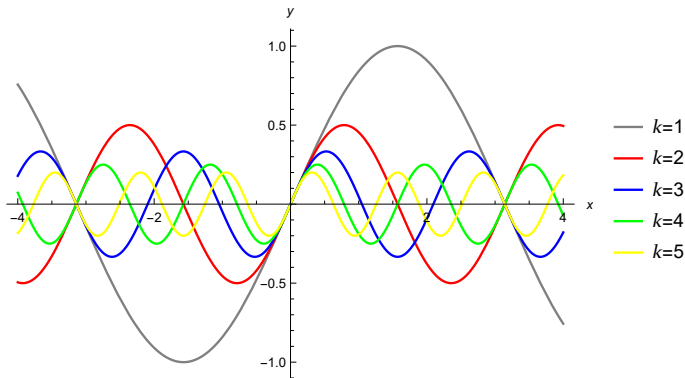
Nechť $f_k(x) = k^2 x \chi_{[0, \frac{1}{k}]}(x) + k^2 \left(\frac{2}{k} - x\right) \chi_{(\frac{1}{k}, \frac{2}{k}]}(x)$. Potom $f_k \rightarrow f$ na $[0, 1]$, kde $f(x) = 0$. Snadno ukážeme, že $\lim_{k \rightarrow +\infty} \int_0^1 f_k(x) dx \neq \int_0^1 f(x) dx$.

Posloupnost funkcí

Příklad

Nechť $f_k(x) = \frac{1}{k} \sin(kx)$. Potom $f_k \rightarrow f$ na $\mathbb{R}$, kde $f(x) = 0$. Snadno ukážeme, že například $\lim_{k \rightarrow +\infty} f'_k(0) \neq f'(0)$.

Definice

Ať $(f_k)_{k=1}^{+\infty}$ je posloupnost funkcí na $D \subseteq \mathbb{R}^n$.

- 1 Řada $\sum_{k=1}^{+\infty} f_k$ se nazývá **(nekonečná) řada funkcí** na D .
- 2 Posloupnost $(s_m)_{m=1}^{+\infty} := (\sum_{k=1}^m f_k)_{m=1}^{+\infty}$ se nazývá **posloupnost částečných součtů** řady $\sum_{k=1}^{+\infty} f_k$.
- 3 Řekneme, že $\sum_{k=1}^{\infty} f_k$ **konverguje (bodově) na M** , jestliže posloupnost částečných součtů konverguje na M .
- 4 Funkce $f : M \rightarrow \mathbb{R}$ se nazývá **součet řady $\sum_{k=1}^{\infty} f_k$ na M** , jestliže

$$f(\mathbf{x}) = \lim_{m \rightarrow +\infty} s_m(\mathbf{x})$$

pro každé $\mathbf{x} \in M$. Píšeme $f(\mathbf{x}) = \sum_{k=1}^{\infty} f_k(\mathbf{x})$, $\mathbf{x} \in M$.

Příklady řad funkcí

Příklad

Řada

$$\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{k} \chi_{[0, \frac{1}{k}]}(x)$$

- konverguje na $\mathbb{R} \setminus \{0\}$;
- nekonverguje v 0.

Příklad

Řada

$$\sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{x^2 + k^2}$$

konverguje na $\mathbb{R}$.

Příklady řad funkcí

Definice (mocinná řada)

Řada tvaru

$$\sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k,$$

kde klademe $(x - x_0)^0 = 1$, se nazývá **mocinná řada** se středem $x_0 \in \mathbb{R}$ a koeficienty $a_k \in \mathbb{R}$.

Příklad (geometrická řada)

Uvažme řadu $\sum_{k=0}^{\infty} x^k$, kde klademe $x^0 = 1$.

- 1 Pro každé $x \in \mathbb{R}$ splňující $|x| \geq 1$ řada nekonverguje.
- 2 Pro každé $x \in \mathbb{R}$ splňující $|x| < 1$ řada konverguje a platí

$$\sum_{k=0}^{\infty} x^k = \frac{1}{1 - x}.$$

Příklady řad funkcí

- Pro každou mocninnou řadu existuje (jednoznačně určené) číslo $R \in [0, +\infty]$ tak, že mocninná řada
  - 1 konverguje pro všechna $x \in (x_0 - R, x_0 + R)$;
  - 2 nekonverguje pro všechna $x \in \mathbb{R}$ splňující $|x - x_0| > R$.

Toto číslo se nazývá **poloměr konvergence**.

- Je-li $R > 0$, pak se interval $(x_0 - R, x_0 + R)$ nazývá **interval konvergence**.
- Je-li $R > 0$, pak lze mocninnou řadu derivovat a integrovat člen po členu na intervalu konvergence.
- $e^x = \sum_{k=0}^{+\infty} \frac{x^k}{k!}$ pro všechna $x \in \mathbb{R}$.
- Podrobněji budou mocninné řady diskutovány v kurzu komplexní analýzy.

Definice (trigonometrická řada)

Nechť $T > 0$, $a_k \in \mathbb{R}$ pro každé $k \in \mathbb{N}_0$ a $b_k \in \mathbb{R}$ pro každé $k \in \mathbb{N}$. Řada

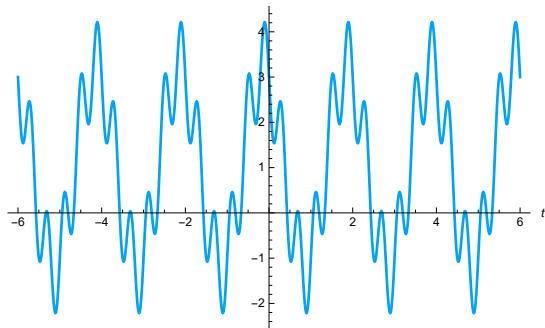
$$\frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} a_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + b_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$$

se nazývá **trigonometrická řada**.

- Částečné součty trigonometrické řady se nazývají **trigonometrické polynomy**.
- Konverguje-li trigonometrická řada v nějakém bodě $t \in \mathbb{R}$, pak také konverguje v každém bodě $t + lT$, kde $l \in \mathbb{Z}$.
- Konverguje-li trigonometrická řada v nějakém bodě, pak její součet je periodická funkce s periodou T .

Fourierovy řady – motivace

- Ať $\omega > 0$ je pevně dáno. Mnoho periodických funkcí je lineární kombinací funkcí $\sin(k\omega t)$ a $\cos(k\omega t)$, kde $k \in \mathbb{N}_0$. Například graf

odpovídá funkci

$$f(t) = 1 - \sin(\pi t) + 2 \cos(\pi t) - \sin(5\pi t).$$

Fourierovy řady – motivace

- Například

$$f(t) = |\sin t|$$

ale nelze vyjádřit jako lineární kombinace funkcí $\sin(k\omega t)$ a $\cos(k\omega t)$.

- Lze $f(t) = |\sin t|$ vyjádřit jako součet nějaké trigonometrické řady?
Pokud ano, jak najdeme koeficienty této řady?
- Počátky Fourierových řad (18. století a začátek 19. století): problémy vedení tepla a vlnění.
- Aplikace: diferenciální rovnice, fyzika, teorie signálů, komprese dat,...

Ortogonalita vhodných funkcí

Nechť $-\infty < a < b < +\infty$.

$$L^2([a, b]) = \left\{ f : [a, b] \rightarrow \mathbb{R} \mid \int_a^b |f(t)|^2 dt < \infty \right\}.$$

Tvrzení (relace ortogonality)

Nechť $k, l \in \mathbb{N}$, $a \in \mathbb{R}$ a $T > 0$. Potom

$$\int_a^{a+T} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \cos\left(\frac{2\pi lt}{T}\right) dt = 0,$$

$$\begin{aligned} \int_a^{a+T} \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \sin\left(\frac{2\pi lt}{T}\right) dt &= \int_a^{a+T} \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) \cos\left(\frac{2\pi lt}{T}\right) dt \\ &= \begin{cases} \frac{T}{2}, & \text{pro } k = l, \\ 0, & \text{pro } k \neq l. \end{cases} \end{aligned}$$

Důkaz: Viz přednáška. ■

Ortogonalita vhodných funkcí

Předpokládejme, že $a \in \mathbb{R}$, $T > 0$ a trigonometrická řada

$$\frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} a_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + b_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$$

konverguje k funkci $f \in L^2([a, a + T])$.

- Jak najít koeficienty a_k a b_k ?
- Formálním využitím relací ortogonality (otázku záměnnosti řady a integrálu zde neřešme) obdržíme

$$a_k = \frac{2}{T} \int_a^{a+T} f(t) \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) dt,$$

$$b_k = \frac{2}{T} \int_a^{a+T} f(t) \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) dt.$$

Fourierova řada

Definice (Fourierova řada)

Nechť $a \in \mathbb{R}$, $T > 0$ a $f \in L^2([a, a + T])$. Řada

$$\frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} a_k \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + b_k \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right)$$

kde

$$a_k = \frac{2}{T} \int_a^{a+T} f(t) \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) dt \quad \text{pro každé } k \in \mathbb{N}_0,$$
$$b_k = \frac{2}{T} \int_a^{a+T} f(t) \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) dt \quad \text{pro každé } k \in \mathbb{N},$$

se nazývá **Fourierova řada** funkce f a koeficienty a_k a b_k se nazývají **Fourierovy koeficienty** funkce f .

Fourierova řada

- Definice Fourierovy řady lze zobecnit na integrovatelné funkce na intervalu $[a, a + T)$.
- Konverguje-li Fourierova řada funkce f v bodě $t \in \mathbb{R}$, označíme její součet symbolem $\mathcal{F}_f(t)$.

Příklad

Je dána funkce

$$f(t) = \begin{cases} 0 & \text{pro } t \in [-1, 0), \\ 1 & \text{pro } t \in [0, 1). \end{cases}$$

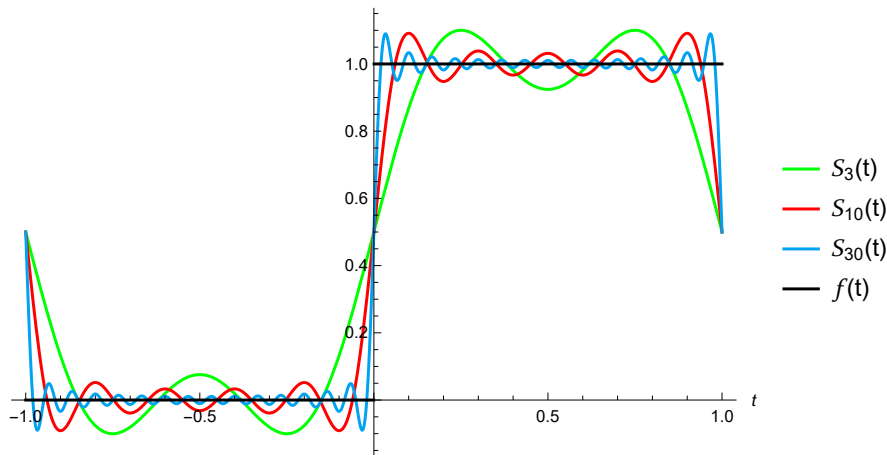
Fourierova řada funkce f je

$$\frac{1}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1 - (-1)^k}{\pi k} \sin(\pi kt).$$

Fourierova řada

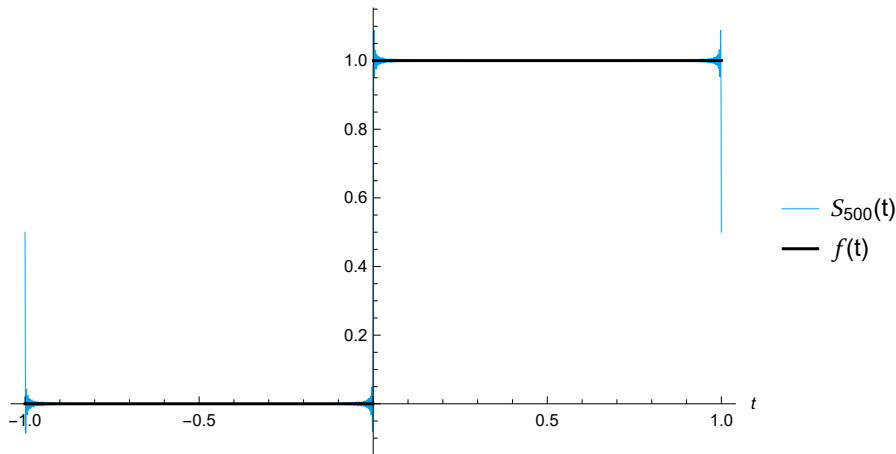
Příklad (Pokračování)

Označme $S_l(t) = \frac{1}{2} + \sum_{k=1}^l \frac{1-(-1)^k}{\pi k} \sin(\pi kt)$.

Fourierova řada

Příklad (Pokračování)

Velikost „překmitů“ částečných součtů S_l blízko bodů, ve kterých není f spojitá, se nezmenšuje s rostoucím l . Tomuto jevu se říká **Gibbsův jev**.

Bodová konvergence Fourierovy řady

Definice

Ať $-\infty < a < b < +\infty$. Řekneme, že funkce $f : D \subseteq \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ je **po částech spojitá** na $[a, b)$, jestliže existuje konečně mnoho bodů $t_0, \dots, t_n$ tak, že

- 1 $a = t_0 < t_1 < \dots < t_n = b$;
- 2 pro každé $k \in \{1, \dots, n\}$ je f spojitá na (t_{k-1}, t_k) ;
- 3 $f(t_k+) = \lim_{t \rightarrow t_k+} f(t)$ je konečná pro každé $k \in \{0, \dots, n-1\}$;
- 4 $f(t_k-) = \lim_{t \rightarrow t_k-} f(t)$ je konečná pro každé $k \in \{1, \dots, n\}$.

- Podle uvedené definice nemusí být po částech spojitá funkce definována v bodech $t_0, \dots, t_n$.

Věta (Dirichletova věta)

Nechť $a \in \mathbb{R}$, $T > 0$ a $f : [a, a + T) \rightarrow \mathbb{R}$. Předpokládejme, že f a f' jsou po částech spojitě funkce na $[a, a + T)$. Pak Fourierova řada funkce f konverguje v každém bodě intervalu $[a, a + T)$ a její součet je

- 1 $\mathcal{F}_f(t) = \frac{1}{2} [f(t+) + f(t-)]$ pro každé $t \in (a, a + T)$;
- 2 $\mathcal{F}_f(a) = \frac{1}{2} [f(a+) + f((a + T)-)]$.

Důkaz: Vynecháváme. ■

- Jsou-li splněny předpoklady Dirichletovy věty a f je spojitá na $[a, a + T)$, pak $f(t) = \mathcal{F}_f(t)$ pro každé $t \in [a, a + T)$. V tomto případě je tak $\mathcal{F}_f(t)$ periodickým rozšířením funkce $f(t)$.

Bodová konvergence Fourierovy řady

Příklad

Již víme, že Fourierova řada funkce

$$f(t) = \begin{cases} 0 & \text{pro } t \in [-1, 0) \\ 1 & \text{pro } t \in [0, 1). \end{cases}$$

je

$$\frac{1}{2} + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1 - (-1)^k}{\pi k} \sin(\pi kt).$$

Podle Dirichletovy věty konverguje tato řada pro každé $t \in [-1, 1)$ (a tedy pro každé $t \in \mathbb{R}$) a platí, že

$$\mathcal{F}_f(t) = \begin{cases} 0 & \text{pro každé } t \in (-1, 0), \\ 1 & \text{pro každé } t \in (0, 1), \\ \frac{1}{2} & \text{pro každé } t \in \{-1, 0, 1\}. \end{cases}$$

Příklad

Je dána funkce

$$f(t) = \sin t, \quad t \in [0, \pi).$$

Fourierova řada této funkce je

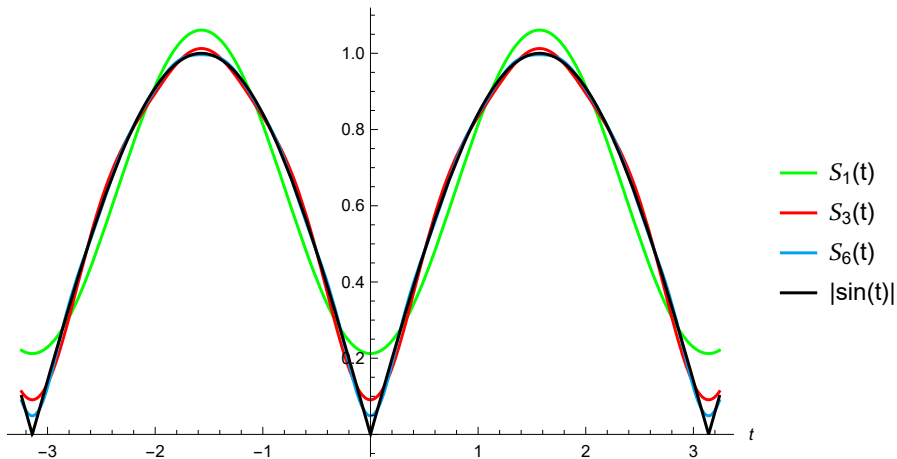
$$\frac{2}{\pi} + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{4}{\pi(1-4k^2)} \cos(2kt).$$

Z Dirichletovy věty plyne, že $\mathcal{F}_f(t) = |\sin t|$ pro každé $t \in \mathbb{R}$.

Příklady

Příklad (Pokračování)

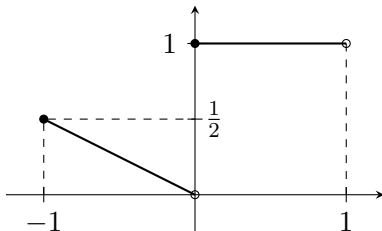
Označme $S_l = \frac{2}{\pi} + \sum_{k=1}^l \frac{4}{\pi(1-4k^2)} \cos(2kt)$.

Příklady

Příklad

Funkce $f : [-1, 1) \rightarrow \mathbb{R}$ má graf

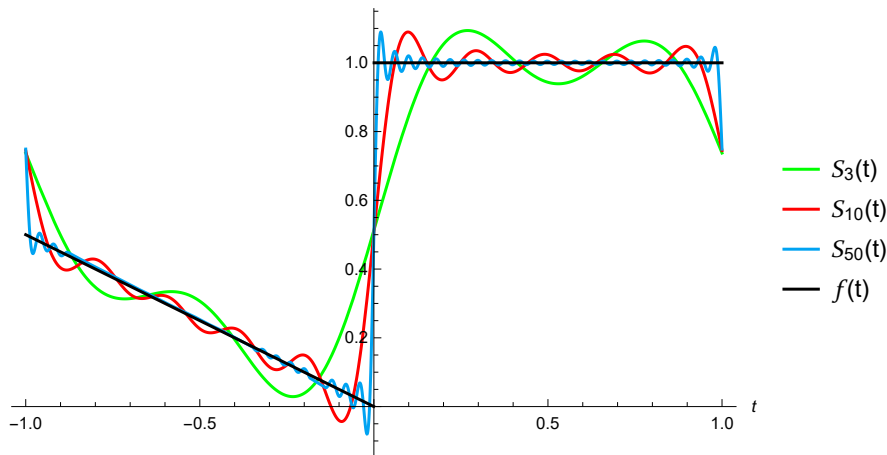
Její Fourierova řada je

$$\frac{5}{8} + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{-1 + (-1)^k}{2k^2\pi^2} \cos(k\pi t) + \frac{2 - (-1)^k}{2k\pi} \sin(k\pi t).$$

Příklady

Příklad (Pokračování)

Označme $S_l = \frac{5}{8} + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{-1+(-1)^k}{2k^2\pi^2} \cos(k\pi t) + \frac{2-(-1)^k}{2k\pi} \sin(k\pi t)$.

Příklad (Pokračování)

Z Dirichletovy věty plyne, že $\mathcal{F}_f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ je periodická funkce s periodou 2, která splňuje

$$\mathcal{F}_f(t) = \begin{cases} \frac{3}{4}, & t = -1, \\ -\frac{t}{2}, & t \in (-1, 0), \\ \frac{1}{2}, & t = 0, \\ 1, & t \in (0, 1). \end{cases}$$

Odtud například vidíme, že $\mathcal{F}_f(-7) = \frac{3}{4}$.